

VILKEN SVENSK FÖRFATTARE MOTSVARAR KNUT HAMSUN OCH ÖRNULF TIGERSTEDT? REFLEKTIONER OM NAZISTISKA DIKTARE I NORDEN

Bibi Jonsson

Sammanfattning:

”Vilken svensk författare motsvarar Japans Yukio Mishima, Tysklands Ernst Jünger och Frankrikes Louis-Ferdinand Céline?”, frågar en svensk debattör och forskare i en artikel 2016. Till dessa om än famösa så välkända namn adderar frågeställaren Norges Knut Hamsun respektive Finlands Örnulf Tigerstedt. Med denna fråga som utgångspunkt granskas och prövas i artikeln såväl nazistiska partiledare och nazistanhängare som svenska nationalpoeter. Vilka diktare är att betrakta som nazistiska och vilka har associerats med nazismen på felaktiga grunder? Och var alla nazistiska diktare män? I nutid med yttringar av vad som betecknats som ultranationalism och populism i ytterlighetsrörelser, till sin spets dragna i form av nynazism, är det viktigare än någonsin att göra upp med det nazistiska förflutna och utreda hur nazismen gestaltades i den nazistiska kampdikten, såväl i den svenska som i den nordiska.

Abstract:

“Which Swedish author could be compared to Yukio Mishima of Japan, Ernst Jünger of Germany and Louis-Ferdinand Céline of France?”, a Swedish debater and researcher asks in an article in 2016. To these well-known, even if infamous, authors, Knut Hamsun of Norway and Örnulf Tigerstedt of Finland are added. With the question raised, Nazi party leaders and Nazi followers as well as national poets of Sweden are scrutinized. Which of them could be considered to be Nazi poets, and which of them have been wrongly associated with Nazism? And were all Nazi poets men? In our time, with ultra-nationalism and populism in far right movements, a new kind of Nazism even, it is more important than ever to deal with the Nazi past and reflect upon how Nazism is dealt with in Nazi political poetry, in Sweden as well as in the other Nordic countries.

Nyckelord:

Hamsun, nazism, nationalism, Norden, kamplryk

”Vilken svensk författare motsvarar Japans Yukio Mishima, Tysklands Ernst Jünger och Frankrikes Louis-Ferdinand Céline?”, frågar den svenske forskaren och debattören Tobias Hübinette, som tidigare kartlagt nazistiska nätverk och organisationer, i en artikel från 2016. Den gemensamma nämnaren författarna emellan är underförstådd: Samtliga har associerats med nazism eller fascism. Utöver dessa författare omnämner Hübinette Norges Knut Hamsun respektive Finlands Örnulf Tigerstedt och konstaterar att det saknas en svensk motsvarighet. Vidare granskar och prövar han såväl den nazistiske partiledaren och poeten Per Engdahl som förläggaren och poeten Carl Ernfrid Carlberg, men avfärdar dem som i dignitet icke likvärdiga representanter.¹ Om än Hübinette varken gör någon

---

¹ Tobias Hübinette. ”Vilken svensk författare motsvarar Japans Mishima, Tysklands Jünger och Frankrikes Céline?” <https://tobiashubINETTE.wordpress.com/2016/01/20/forfattare-extremhogern/>

litterär värdering av de uppradade diktarna, vilka i sig framstår som högst heterogena, eller av de två sistnämnda, förefaller hans bedömning rimlig. Varken Engdahl eller Carlberg har i efterhand betraktats som poeter utan främst som tillhörande ledarskikten inom den så kallade svensknationella rörelsen under tjugo-, trettio- och fyrtioalet. Syftet med denna artikel är inte heller att utse någon värdig representant i paritet med de inledningsvis nämnda utan att kasta nytt ljus över de diktare som figurerade i denna rörelse och i motsvarande rörelser i de övriga nordiska länderna. Främst vill jag visa hur association med nazismen i vissa fall tillskrivits diktare på högst spektakulära eller ovederhäftiga grunder. Därutöver kommer jag på trots emot nazismens uttalade mansdominans att skriva in ett antal kvinnor bland associerade diktare. Deras deltagande har i princip inte tidigare uppmärksammats. Nazismen har betraktats som en manlig ideologi och ansetts hålla fram män och manliga ideal som norm. Majoriteten av rörelsens diktare var också män.

Engdahl och Carlberg ingår i min pågående studie av nationalistisk och nazistisk poesi i Sverige, alltså den diktning som fanns till i de nationella grupperingarna. Till denna bidrog även de nazistiska partiledarna och poeterna Sven Olov Lindholm och Nils Flyg. Den förre lanserade sin samling *Sånger och dikter* (1934) i form av ett häfte i fickformat för att alltid finnas till hands vid sammankomster och utflykter. Framför allt sång spelade en avgörande roll i rörelsens verksamhet. Den senare skrev sånger åt den socialistiska ungdomsrörelsen så som den populära ”Kommunistungdomens vandringsång” före sin omfunktionering från kommunism till nazism under senare delen av trettioalet. På fyrtioalet, mer precist 1944, representeras han av sången ”Svenska Socialisternas Engelbrektsmarsch” i *Sverige Fritt*, organ för Förbundet Svensk Folkgemenskap.² I samma organ publicerades 1935 Samfundets Manhems samlingssång skriven av dess ledare, just nämnde Carlberg. Som symptom på mansdominansen i samfundet inkluderade den endast de manliga medlemmarna. ”Samlade äro nu Manhems män” lyder inledningsraden som upprepas i samtliga tre strofer. Samfundet har betecknats som nationellt och utlovades vara politiskt obundet, men många av dess medlemmar tillhörde utöver det nazistiska organisationer eller partier. Såväl nationalistiska som nazistiska grupperingar samlades inom rörelsen; gemenskapen mellan dem var påtaglig. Vid den aktuella tiden fanns inga vattentäta skott nationalister och nazister emellan, åtminstone inte i Sverige.

Engdahl i sin tur debuterade med samlingen *Stormsvept* samma år. Inledningsdikten ”Företal” fungerar just som ett företal. Som för att förekomma kritikerna gör Engdahl klart att innehållet var viktigare för honom än formen: ”Må konstens och formens benådade le / åt en vers, som är knagglig och bruten”. Längre fram förtydligar han sin ambition att beröra och påverka med sin dikt: ”Den vill fladdra som fanor mot himmelen blå, / den vill smattra som korta fanfarer / för själar av eld, som bespottade gå / bland kallgrinets ljumma barbarer.”³ Engdahl ville väcka emotioner och därmed göra sina anhängare beredda att kämpa för sin politiska övertygelse. Hans dikt var kampdikt. Så var också de dikter som ingick i de två dikthäften som Carlberg utgav på sitt eget

---

² Sven Olov. 1934. *Sånger och dikter*. Göteborg: NSAP respektive Nils Flyg. ”Svenska Socialisternas Engelbrektsmarsch”. *Sverige Fritt* 1–2/1944. Angående Flygs omfunktionering se Stenfeldt, Johan. 2019. *Renegater. Nils Flyg och Sven Olov Lindholm i gränslandet mellan kommunism och nazism*. Lund: Nordic Academic Press, 11, 17, 108.

³ C-E Carlberg, ”Samlingssång i Manhem”, *Sverige Fritt* 43/1935 respektive Per Engdahl. 1935. *Stormsvept. Dikter*. Stockholm: Holger Schildts förlag, 5–7.

förlagshus Svea rikes förlag 1934: *Vakna svensk!* och *Storma Sodom!*.⁴ Dess titlars imperativformer ger dem funktion av appeller eller till och med befallningar; utropen uppmanar till aktivitet. Knappast oväntat tillhör den ansevärd mängden utropstecken ett av kriterier på kampdikt. Den har en retorik och en estetik som betecknats i termer av en totalitär stil. En sådan kan beskrivas utifrån kriterier såsom accentuerad emotionalitet, strikt värderade uttryck, en mångfald religiösa och militära uttryck respektive en mängd imperativformer och just utropstecken.⁵ Vidare förvandlar den konkret till abstrakt, explicit till implicit och specifikt till allmänt hållet. För att attrahera så många som möjligt görs den så abstrakt, implicit och generell som möjligt. Sådan dikt har inte endast förknippats med nazism utan med totalitära ideologier överhuvudtaget och kunde lika väl vara fascistisk eller kommunistisk. Samtliga nämnda diktare i denna artikel har likt Mishima, Jünger, Céline, Hamsun och Tigerstedt på högst legitima grunder associerats med nazism eller fascism, om än de inte tilldelats sådan status som dem.

Sannolikt betraktade sig inte heller Engdahl eller Carlberg primärt som diktare utan som politiska ledare för sina respektive organisationer, förstnämnde för ett nazistiskt parti som under trettio- och fyrtioalet bytte beteckning från Riksförbundet Det nya Sverige till Svensk Opposition och senare till Nysvenska Rörelsen, och sistnämnde som nämnts för Manhem. Detta samfund representerar flera av de aspekter som utmärker rörelsen, varför jag beskriver det mer ingående i det följande. Främst gäller det relationen mellan den nationella rörelsen och det nordiska. Carlberg hade inspirerats av den fornnordiska mytologin för sitt samfunds namn: Manhem representerar det nordiska urhemmet ur vilket den nordiska gudavärlden stammar. Namnet skulle påminna om den fornstora nordiska ryktbarhet som samfundet strävade efter att återupprätta. I en presentation till en svit ”Manhemsdikter” ur sin samling *Lys Fylgia* (1946) förklarar Carlberg att ”[m]ytiskt sett är Manhem även ett lösenord, en med evighetskrafter laddad besvärjelseformel”.⁶ Också samlingens titel minner om forntidsarvet. Namnet Fylgia betecknar en kvinnlig skyddsande och följeska i den fornnordiska mytologin. Det är genom referenser till denna som broarna byggdes mellan nationalisterna i Norden och motiverar den nordiska gemenskapen.

Det kan synas motsägelsefullt att nationalismen varierades med en nationsöverskridande eller transnationell strävan. Förklaringen ligger i att det nordiska arvet betraktades som en variant av det nationella, eftersom nationellt och nordiskt uppfattades som varande ett. Som en följd av detta lovsjunger den svenska nationalsången inte endast nationen Sverige utan också Norden; slutraderna ”Ja, jag vill leva jag vill dö i Norden” får tyngd genom upprepningen. Norden som koncept hade hög status i den nationella rörelsen. Enligt Manhems statuter skulle samfundet ”befrämja äkta svensk och nordisk odling” och leda en ”folklig bildningsverksamhet på vetenskapens grund i etisk nordisk anda”. Åberopandet av det folkliga, såvida det hänför till gemene man, synes vara mindre välfunnet i sammanhanget, eftersom samfundet hade en påtaglig över- eller övremedelklasskaraktär. Troligare än folkbildning så som den uppfattades av de vid samma tid verkande folkrörelserna refererar det folkliga till det inom nazismen allmänt

⁴ Carl Ernfrid Carlberg. 1934. *Storma Sodom!*. Stockholm: Svea Rikes förlag respektive dens. 1934. *Vakna svensk!*. Stockholm: Svea Rikes förlag.

⁵ Victor Klemperer. 2006. *LTI. Lingua Tertii Imperii. Tredje rikets språk. En filologs anteckningsbok* (1947), övers. Göteborg: Glänta, 10 f, 41 f.

⁶ Carl Ernfrid Carlberg. 1946. *Lys Fylgia. Tids- och programdikter i svensk-gymnisk anda*. Stockholm: Svea Rikes förlag, 47.

positivt laddade begreppet *folk*. Betoningen av det äkta vidare underförstår ett avståndstagande från något föreställt oäkta, rimligtvis alla kulturella uttryck som betraktades som influerade utomlands ifrån så som modernismen. Samfundet förfäktade därutöver antisemitism och rasteorier, vilket återspeglades i dess föreläsningstablå. Bland populära ämnen hörde den ”nordiska rassjälen”, ”den judiska imperialismen” och ”judeväldet”.⁷ Ämnesvalen illustrerar dubbelheten i det att rasfrågan omfattade å ena sidan rasstolthet, å andra rasförakt. En föreställd rassjäl av nordiskt slag gavs erkännande, medan en motsvarande judisk ringaktades.

I kampen för att främja och befästa de nationella värdena tog de svensknationella också hjälp av finlandssvenskarna. Som bekant rasade en strid om svenskans plats i Finland som förlorat mark efter självständigheten och språkstriden. Finlandssvenskarna framstår till och med som än mer svenskorienterade än svenskarna själva och representerades väl av nämnde Örnulf Tigerstedt som ställdes i bredd med Knut Hamsun i Hübinettes artikel. I ett blogginlägg av den dåvarande redaktören för den finlandssvenska kulturtidskriften *Horisont* 2005 anförs en ytterligare finlandssvensk diktare med en till Hamsun motsvarande ideologisk hållning: Bertel Gripenberg hade en högst etablerad ställning på parnassen vid tiden det begav sig och en mångfald av hans dikter citeras och kommenteras också idag i nationalistiska och nazistiska grupperingar på internet.⁸ Trots, eller rimligtvis på grund av, det har hans diktning gömts eller glömts i litteraturhistorieskrivningen. Gripenbergs rykte har inte rehabiliterats så som den norske nationaldiktarens: ”Knut Hamsun tog ställning för Hitler men har till viss del återupprättats de senaste åren. Detta gäller dock inte Gripenberg.” Redaktören preciserar om sistnämnde i inlägget ”att han ansåg finlandssvenskarna vara en sista utpost för ’det germanska blodsarvet’” och beskriver honom som ”en stolt soldat med nationalsocialistiska ideal”.⁹

Att Gripenbergs tabuering kvarstår bekräftas av att hans verk lyser med sin frånvaro i en nyutkommen nationalutgåva med finlandssvensk diktning och likaså i andra nyare antologier. Motiveringar står att finna mellan raderna i andra sammanhang: Ett litteraturhistoriskt porträtt framhåller att Gripenberg ”beundrades omåttligt av sin kultiverade samtid”, men att historien farit illa med hans ideal och att han i nutiden anförs ”som ett varnande exempel”. En biografi från 2015 drar slutsatsen att diktaren inte är ”illa sedd utan anledning”, och en artikel från 2018 påstår med bestämdhet att ”Gripenberg var en våldshyllande fascist, senare nazist som undertecknade sina brev med ’Heil Hitler!’”.¹⁰ Sådan uteslutning gäller en mångfald diktare som i efterhand associerats med nazism eller fascism. Att associeras med dessa ideologier, oaktat befogat eller inte, har varit förödande

---

⁷ *Manhems föreläsningar 1934–1941*. 1942. Stockholm: Svea rikets förlag.

⁸ Exempel på fora på vilka aktuella dikter, men också alternativa tolkningar av händelseförlopp i historieskrivningen, publiceras står att finna på adresser som <http://www.motpol.nu/>, <http://sv.metapedia.org/>, <https://www.flashback.org/p40826453>. Se även nätorgan såsom *Nonkonform* (<http://www.nonkonform.se>) och *Realisten* (<https://sv.metapedia.org/w/Realisten>). Dessa sidor omformas ständigt; de läggs ner och återuppstår under nya namn med likartat innehåll.

⁹ Peter Björkman. ”Bertel Gripenberg - orättvist eller rättvist bortglömd?” http://uppenbarhemlighet.blogspot.se/2005/08/bertel-gripenberg-orttvist-eller_13.html

¹⁰ Johan Wrede. 1999. ”På var sin front i Finland – Gripenberg och Mörne”. I *Från modernism till massmedial marknad 1920–1995. Den svenska litteraturen* 3. Red. Lars Lönnroth/Sven Delblanc/Sverker Göransson. Stockholm: Bonniers, 158 f, Anna Möller-Sibeliuss. 2015. *Roll, retorik och modernitet i Bertel Gripenbergs lyrik*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 16, 307 respektive Michel Ekman. ”Bland dårar, ulvar och nidingar”. *Hufvudstadsbladet* 10.2.2018 <https://www.hbl.fi/artikel/bland-darar-ulvar-och-nidingar/>

för en diktares rykte. Som exempel på en kvardröjande svartlistning beskrivs Agnes Miegel som ”en erkänd tysk diktare med litterära utmärkelser” i en understreckare i *Svenska Dagbladet* 2012 med tillägget: ”Smolk i bågaren var en hyllningsdikt till Hitler från 1938 som naturligtvis förföljde henne till hennes död.”¹¹

Agnes Miegel står fram som en av få nazistiska kvinnliga diktare i Tyskland. Det faktum att hon inlemmas i en översikt över tysk lyrik i tidskriften *Sverige-Tyskland* 1948 styrker påståendet om hennes obestridliga ställning i den tyska litteraturen i sin tid.¹² Tidskriften var organ för Riksföreningen Sverige-Tyskland, som liksom Manhem utsade sig vara opolitisk, men som i efterhand associerats med nazismen. Miegels öde är på intet vis unikt. Under rubriken ”Den tyska litteraturens förfall” beskriver en skribent i samma tidskrift situationen tio år senare, 1958. Efter Bonnrepubliken upprättande utlovades allt bli som före 1933, hävdar skribenten, men så blev inte fallet: ”Det finns fortfarande brännmärkta diktare – t ex Knut Hamsun och Ezra Pound. Och i Tyskland finns det många”.¹³ Den svenska diktaren Irma Nordvang utgör ett ytterligare exempel på sådan brännmärkning. Hon hade en bejublad debut 1932, men då hennes andra samling utkom 1949 mötte hon en närmast enhälligt negativ kritikerkår. Högst motiverat hade Nordvang i mellantiden kommit att associeras med nazismen, främst på grund av hennes bidrag i den pronazistiska manifestationen *Det kämpande Tyskland* (1941). Dess framsida pryddes av ett hakkors i silver och utöver Per Engdahl medverkade välkända nazistsympatisörer som Sven Hedin och Fredrik Böök.¹⁴

Nämnda diktares öden föranleder mig att göra några påpekanden vad gäller den så kallade nazistiska associationssfären, ett begrepp historikern Johan Östling använder som teoretisk utgångspunkt och urvalsmetod i sin avhandling *Nazismens sensmoral* (2008). Begreppet *associationssfär* innebär i korthet att vissa uppfattningar, ställningstaganden och ideal omfattas gemensamt i en krets eller sfär och att de associerade inom denna hänvisar till likasinnade genom inbördes referenser. Med andra ord fungerar associationssfären som ett fritt och icke definitivt avgränsat nätverk. Associationssfären bygger alltså inte på formella band som dokumenterad partitillhörighet eller fastställt medlemskap i samfund eller föreningar utan på föreställda gemenskaper. Därför är dess gränser flytande och felslut presumtiva. Huvudsakligen har konceptet använts för att i efterhand kartlägga med nazismen associerade. Att avslöja sådana har framstått som högst angeläget i efterkrigstiden, och artiklar med avslöjanden av detta slag har givits braskande rubriker och stor uppmärksamhet. Association med nazismen har lett till stigmatisering i offentligheten. Den högsta graden, den absoluta stigmatiseringen, omfattar partianslutna och aktivt verkande nazister, däribland givetvis partiledarna, men även nämnda diktare. En lägre grad av stigmatisering har betecknats som sekundär. Sådan kunde drabba personer som hyste ideal som samtiden förknippade med nazism, oaktat de faktiskt i vissa fall hade opponerat sig emot nazismen, påpekar Östling: ”De förbands med aspekter av nationalsocialismen trots att de räknades till dess antagonister.”¹⁵ Sådan sekundär

¹¹ Staffan Skott, ”Återresor till förlorat österland”, *Svenska Dagbladet* 30.8.2012.

¹² ”Diktens Tyskland. Ismernas brottsjör och Heimatkunsts skogstjärnar”. Osignerad. *Sverige-Tyskland* 4/1948.

¹³ ”Den tyska litteraturens förfall”. Osignerad. *Sverige-Tyskland* 1/1958.

¹⁴ Irma Nordvang. 1941. ”Diktaren och framtiden”. I *Det kämpande Tyskland*. Malmö: Dagens Böcker.

¹⁵ Johan Östling. 2008. *Nazismens sensmoral. Svenska erfarenheter i andra världskrigets efterdyning*. Stockholm: Atlantis, 114 ff, 141.

stigmatisering drabbade i vissa fall till och med antinazister. Om än de var uttalat kritiska till nazismen förknippades de med ”någoting nazistiskt”!

Mot denna bakgrund är det nödvändigt att ständigt pröva associationernas rimlighet. I den amerikanske skandinavisten Dean Krouks studie från 2017 av fascistisk litteratur i Norge med Krouks terminologi figurerar såväl fascister som antifascister. De senare representeras av Sigurd Hoel, vilken ges stort utrymme, men även Nordahl Grieg, Johan Borgen och Sigrid Undset omnämns.¹⁶ Enligt beskriven logik löper de risk att bli sekundärt stigmatiserade just för att de figurerar i samma sammanhang som nazister, givet detta med absolut sannolikhet på intet vis är Krouks intention. Sådan sekundär stigmatisering har drabbat även äldre svenska nationalpoeter såsom Verner von Heidenstam och den fem år yngre Erik Axel Karlfeldt, Nobelpristagare 1916 respektive 1931, samt den betydligt äldre Esaias Tegnér. Sistnämnde annekterades på synnerligen diffusa grunder då han 1936 varit död i nittio år och en artikel i *Sverige Fritt* tillskriver hans ord om frihet och demokrati i dikten ”Det eviga” släktskap med nazismen och ”en nästan obehagligt svidande aktualitet”.¹⁷

Med lika dunkla motiveringar inkorporerades Heidenstam i rörelsen. I samband med hans åttiöårsdag 1939 erkänner en av gratulanterna i *Den Svenske Folksocialisten*, det största nazistpartiets organ, att ”[v]i läser Heidenstam för att hämta material till vår egen åskådning”. Som för att bekräfta att denne var nazisternas man även efter sin död publicerades ett av hans poem på förstasidan av organets julnummer 1945. ”Hemlandet” förefaller vara en representativ titel för den starkt nationalistiske Heidenstam.¹⁸ Litteraturvetaren Martin Kylhammar har i sin biografi om Heidenstam och hans sista kärlek Kate Bang från 2019 ägnat särskilt intresse åt källkritik och så kallade faktoider, det vill säga ”något som liknar ett faktum” eller med biografins ord ”för sant hållna felaktigheter, som traderas genom generationer”. En sådan faktoid är enligt Kylhammar att Heidenstam var nazist.¹⁹

Lika orimlig som den postuma annekteringen av Tegnér framstår i eftermälet införlivandet av Karlfeldt i nazismens hägn fyra år efter sin död. I den nazistiska kulturtidskriften *Klingan* 1935 ansluter en skribent Karlfeldt med nazisterna med motiveringen att skaldens ideal, hyllandet av *Blut und Boden*, sammanföll med deras. Främst tillskrivs blod och jord-idealen ”Fäderna”, som inledde debutsamlingen *Vildmarks- och kärleksvisor* från 1895.²⁰ Släktskapet tillskrivs alltså Karlfeldt utifrån en dikt som skrivits fyrtio år tidigare. I en artikel i *Den Svenske Nationalsocialisten* samma år som artikeln i *Klingan* argumenterar signaturen Spännare för att Karlfeldt *skulle* ha antagit nazistiska åsikter *om* han hade levt i samtiden, om än han inte anslöt till någon nazistisk organisation under sin levnad. Spännare tvingas dock tillstå att ”Karlfeldt kände sig väl aldrig kallad till någon mera aktiv kamp för de nationalsocialistiska tankar han omfattade”. För att belägga sitt påstående om diktarens nazism prövar Spännare att analysera några centrala poem och förutsätter därmed att nazismen skulle framträda som

¹⁶ Dean Krouk. 2017. *Fascism and Modernist Literature in Norway*. University of Washington Press/Köpenhamn: Museum Tusulanum Press.

¹⁷ ”Tegnér, Engberg och friheten”. Osignerad. *Sverige Fritt* 1/1936.

¹⁸ Bengt Olov Henning. ”Heidenstams nationalism”. *Den Svenske Folksocialisten* 46/1939 respektive Verner von Heidenstam. ”Hemlandet”. *Den Svenske Folksocialisten* 50/1945.

¹⁹ Martin Kylhammar. 2019. *Ett hemligt liv. Verner von Heidenstam och Kate Bang*. Stockholm: Bonniers, 339.

²⁰ Sven Willem. ”Då svenskarnas skald var ung”. *Klingan* 4/1935.

avtryck i dem. ”Fäderna” ställs återigen inför prövning och tolkas i andan av *Blut und Boden*: ”Jämte troheten mot blodet står kärleken till jorden som ett av de mest utmärkande dragen i Karlfeldts diktning.” Med denna motivering försäkras Spännare Karlfeldts lämplighet att missionera utifrån blod- och jordmotivet: ”Ingen kunde vara mera kallad än Karlfeldt att i dikten resa ett monument över jorden och dess brukare, ingen kunde vara bättre skickad att för en rotlös stadskulturs människor uppenbara något av de underfulla krafter, som ge jordens son hans ofattbara livsstyrka.” Spännare övergår därefter till att identifiera ytterligare beröringspunkter mellan Karlfeldts poesi och nazisternas världsåskådning.²¹

Metaforen *Blut und Boden* har en ytterst central ställning i nazismen, om än den har ett äldre ursprung i den tyska *Heimat*-litteraturen, vilken utspelade sig i landsbygd och specifikt hembygd. På liknande vis som nazisterna annekterade diktare annekterade de redan etablerade begrepp varigenom de stigmatiserades. Så förvandlade de *Blut und Boden* till ett nazistiskt slagord och i sin tur hembygdslitteraturen till en förment nazistisk litteratur. Nazisterna förespråkade denna genre förebärande dess folkliga motiv. Berömmande framhålls de tyska hembygdsromanernas sedelärande kapacitet i *Nationell Socialism* 1936: ”I moraliskt avseende och uppfostrande syfte höja de sig avsevärt över den motsvarande anglosaxiska förströrelselitteraturen.”²² En motsvarighet till den tyska hembygdsdiktningen etablerades i den svenska litteraturen, i vilken Karl-Erik Forsslunds dalaskildring *Storgården* (1900) utgjorde en milstolpe. Denna lovordades i *Den Svenske Nationalsocialisten* 1933 med motiveringen att ”den slungade ut sina mångenstädes överdrivna men känslösa varningsord”. Bestickande är att recensenten anför känslöargumentet ”känslösund” och samtidigt tillstår ett visst mått av överdrift. Nazisterna rekommenderade emotionalitet driven till sin spets.²³ Vurmen för blodet och jorden med förankring i respektive författares hembygd ägde sin motsvarighet inom lyriken; hembygdsdiktningen blomstrade, såväl i Tyskland som i Norden.

Förutom av etablerade diktare förknippas hembygdsdiktning intimt med lokala förmågor i bygdediktare utanför det litterära etablissemanget. Detta gäller på motsvarande vis för den kampdikt som skapades av amatörer ur leden och publicerades i nazistiska parti- och föreningsorgan. Denna typ av poesi fanns till i alla nordiska länder, om än inte förhållandena var till punkt och pricka kompatibla. I *Dansk nationalsocialistisk litteratur 1930–45* (1979) understryker Ole Ravn att dansk nazistisk lyrik var livaktig. Under ockupationen försökte emellertid den danske diktaren Valdemar Rørdam, som debuterade samma år som Karlfeldt, få en hyllningsdikt till Hitler publicerad i dagstidningen *Politiken*, men refuserades. Den nazistiska studenttidningen *Akademisk Aktion* gjorde det i dess ställe.²⁴ *Nazismen og norsk litteratur* (1975) med en utökad ny upplaga tjugo och senare, 1995, omfattar motsvarande norska tradition. Stein Ugelvik Larsen problematiserar och modererar förhållandet mellan ideologi och litteratur i sitt bidrag med att som exempel anföra sonen till den norske nationaldiktaren. Arild Hamsun skrev åtta dikter som frivillig på östfronten 1943, och i dikten med titeln ”Det evige mål” menar sig Ugelvik Larsen finna ”det som kunne ligne på ’nazisme’”. Han citerar delar ur denne Hamsuns nyårsdikt som mynnar ut i raderna ”Nu ringer det inn til

²¹ Spännare. ”Dalarnas skald. Nationalsocialismen i Karlfeldts diktning”. *Den Svenske Nationalsocialisten* 96/1935.

²² Hans Jacobson. ”Litteraturen i det nya Tyskland”. *Nationell Socialism* 10/1936.

²³ Owe Key-Åhusen. ”Från valborgsmässa till korsmässa”. *Den Svenske Nationalsocialisten* 19/1933.

²⁴ Ole Ravn. 1979. *Dansk nationalsocialistisk litteratur 1930–45. En introduktion*. København: Berlingske.

nyfödt liv: / Germanerens samling”. Därefter gör han följande summering: ”Utdragene illustrerer klart vanskeligheten i å etablere forbindelse mellom politisk involvering, engasjement og skønlitterær diktning.” Ugelvik Larsen synes mer övertygad om sambandet i fråga om skådespelerskan Cally Monrad som han beskriver som ”en av de få NS-medlemmer som i sin lyrikk lot seg inspirere av politiske NS-idealer”. Därefter tillägger han: ”Mange av diktene forherliger trekk ved den nasjonalsosialistiske lære.”²⁵ Utnämningen av Monrad till nazistisk diktare adderar ännu en kvinna till de nazistiska diktarna.

Cally Monrad omnämns däremot inte i Krouks studie. Utförligt behandlar Krouk såväl Hamsun som de två något yngre likaså norska poeterna Rolf Jacobsen och Åsmund Sveen. De två sistnämnda representerades i propagandaskriften *Nasjonalsosialister i norsk dikting* som utgavs 1943.²⁶ Oaktat Hamsun fått sällskap av Jacobsen och Sveen framstår han som den främste representanten för nazistiska diktare i norsk litteratur. Krouk argumenterar för att redan hans *Mysterier* från 1892 bär spår av en tidig fascistisk ideologi utifrån dess avfärdande av liberalism och parlamentarisk demokrati, dess antiborgerlighet, dess romantiska antikapitalism, dess antipositivism och dess irrationalism.²⁷ Detta resonemang förefaller mig högst rimligt, om än självklart spektakulärt. På än mer spektakulära grunder har Shakespeare och Napoleon utnämnts till fascister *avant la lettre*.²⁸ Rimligt är också Krouks framhållande av emotionernas betydelse i den dikt som figurerar i de totalitära rörelserna: Den var en *känslans* lyrik, inte förnuftets eller rationalitetens.

Krouk och en rad andra uttolkare med honom har argumenterat för att fascisterna inte omfattade någon egen estetik, vilket jag dock sätter ifråga. Jag hävdar att nazisterna fäste stort avseende vid estetik, om än deras uppfattning om estetiska värden möjligen skiljer sig från gängse. Att inte tillskriva nazismen någon egen estetik är enligt min mening att förringa dess betydelse. I någon mån på tvärs mot sitt eget påstående visar Krouk i sina diktanalyser hur en fascistisk estetik faktiskt genomströmmar texterna. Som ett exempel anför han några rader ur Åsmund Sveens diktsamling *Andletet* (1932): ”Varmedirrande / vill står skogen. / Glødd i solglo / og brend i solbrand – / med brusande bras / av barlaug og lauvbragl / og gnistrande greiner / i hungrig hete.”²⁹ I Sveens dikt förknippas solen med hälsa och sundhet och på ett överfört plan med styrka och energi. Så gör den också i många nazisters efter det att en kult av solen annekterades. Solmotivet får därför i det följande illustrera sådan annektering i den nazistiska diktningen.

Solmotivet finns givetvis till i kulturen före nazismen. I den tyske konstnären Hugo Höppeners målning ”Bön till ljuset” från 1913, vilken kom att bli en ikon för den tyska

---

²⁵ Förkortningen NS hänför givetvis till det norska nazistpartiet som betecknades Nasjonal Samling. Se Stein Ugelvik Larsen. 1995. ”De skriver om seg selv. Frontkjemperne, NS-medlemmene og NS-barna. Dokumentarlitteraturen om dem på ’del gale siden’”. I *Nazismen og norsk litteratur*. Red. Bjarte Birkeland m fl. 2 uppl (1975). Oslo: Universitetsforlaget, 228, 250.

²⁶ Krouk. 2017, 12. Se även Kristian Aurebekk Andersen. 2009. ”’Ein norrøn vår’. Norsk nasjonalsosialistisk lyrikk, 1940–1945”. Masteroppgave i allmenn litteraturvitenskap. Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier. Universitetet i Bergen.

²⁷ ”*Mysterier* displays key aspects of early fascist ideology” (Krouk. 2017, 46).

²⁸ Carl Johan Ljungberg. ”Var Shakespeare fascist?”, *Svensk Tidskrift* 1994 respektive ”Var Napoleon I ’fascist’?”. Osignerad. *Sverige Fritt* 37/1937.

²⁹ Krouk. 2017, 14, 53–54.

ungdomsrörelsen, utför en av solen upplyst yngling en sakral ljustillbedjan.³⁰ På målningen poserar den manlige soldyrkaren omfluten av solljus i ett alplandskap. Sådan solmystik gestaltar på likartat vis den svenska diktaren Magda Bergquist i sin debutsamling *Sol och sorg* (1914), likaså i förbindelse med alper. Magda Bergquist von Mirbach som hon hette efter det att hon gift sig med en österrikisk greve och lämnat Sverige är enda kvinna som omnämns i Hübinettes artikel som refererades till i inledningen och en av få kvinnor som ingår bland nazistiska diktare. Det var under hennes år utomlands, främst boende i Tyskland, hon blev nazist. Dock finns i hennes tidigare diktning så som i Hamsuns spår av det som skulle komma att utmärka nazistisk diktning. I sin roman *Kvinnor av stoft och eld* (1926) beskrivs huvudpersonen under en vandring i alplandskapet som ”omfluten av morgonsol på en fjälltopp, en gudadotter nedstigen ur en himmel av guld”. Hon liknas vid en solgudinna och placeras i en likartad pose som Höppeners soldyrkare: ”Händerna höll hon ett ögonblick lyftade mot öster, mot morgonväkten. Hälsade hon solen, det starkas, det ungas, det oförgängligas konung?”³¹ Samma år beskriver Bergquist ett närmast identiskt scenario i sin dikt ”I morgonsol” i sin samling *Intet är som livet*. Diktens jag talar i första strofen till ett Du som ”står i sol på fjällets topp. / Brun lyser din barm under snövitt linne.” Andra och sista strofen förebådar jagets knäfall: ”Jag kunde böja knä, ty vet, / du korats till moder åt nya slakten. / Du sträcker famnen mot morgonväkten – / en ljusgestalt, ett stycke evighet.”³²

Bergquists kvinnogestalt liknar Höppeners soldyrkare i fråga om kroppsställning och hållning, om än inte i fråga om kön. Vad som skulle utmärka nazistisk diktning var att kvinnan som princip inte ingick som diktad gestalt; hon var icke-närvarande i en lyrik som befordrar män, manlighet och mandom. Ett undantag utgör Lindholms dikt ”S.A.-marsch” i nämnda sänghäfte, i vilken en soldat sjungande tågar mot fronten i sin krets av män. I den röda stuga de passerar står hans ”hjärtevän” vinkande i det att han ropar till henne att ”jag kommer nog ej mer igen, / förrn vi ha slagit fienden / allt med vårt unga blod”.³³ Med kvinnan på distans och troligtvis aldrig mer i fysisk närhet tillåter sig soldaten dessa i andemeningen ömma ord.³⁴ Avskiljandet och separationen från kvinnan utgjorde förutsättning för anslutningen till männens värld.

I själva verket utgör avskedet från kvinnan ett stående motiv i en diktning som karakteriseras av ett ytterst begränsat antal motiv. Som illustrerats är solen ett annat. Frekvent förekommer också motiven fanor och blod liksom referenser till nationen och som betonats Norden. Drömmen om Norden och förhållandet av det nordiska arvet byggde på århundranden av traditioner, betonar historikern och germanisten Birgitta Almgren i *Drömmen om Norden* (2005). Enligt henne närde tyskarna denna dröm mer intensivt än nordborna: ”Det drömda Norden framstod som kontrast till det moderna samhället och blev projektionsyta för många tyskars längtan efter ursprunglighet, skönhet

³⁰ Ann-Sofi Ljung Svensson. ”Berget, ynglingen och solen”. *Tidskrift för litteraturvetenskap* 3/2007, 39–55.

³¹ Magda Bergquist. 1914. *Sol och sorg. Dikter*. Stockholm: Bonniers respektive Magda Bergquist. 1926. *Kvinnor av stoft och eld. Roman*. Stockholm: Lars Hökerbergs bokförlag, 35.

³² Magda Bergquist von Mirbach. 1926. *Intet är som livet. Dikter*. Stockholm: Lars Hökerbergs bokförlag, 102.

³³ Sven Olov. 1934, 22.

³⁴ Klaus Theweleit. 1995. *Mansfantasier* (1977). Övers. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 41 f.

och styrka.”³⁵ En artikel i nämnda *Sverige Fritt* 1935 bekräftar detta förhållande. ”Med längtan, med beundran och med föga dold avund blickar i dag det tyska folket mot Norden”, försäkrar tidningens redaktör, men tvingas tillstå att denna för tyskarnas vidkommande ”karakteriserats såsom produkten av en olycklig kärlek”.³⁶ Föreställningen om Norden representerade som antytts en flykt från moderniteten, men erbjöd också ett skydd i rashänseende, betonar Almgren: ”Den så kallade nordiska rasen framhölls som räddningen för västerlandet som stod inför sin snara undergång på grund av förment genetisk förgiftning, rasförfall.”³⁷

Mot bakgrund av den nordiska gemenskapen förefaller det förvånande att kontakterna mellan de nationella grupperingarna i de nordiska länderna inte utvecklades i högre grad. Partiledaren för det största svenska nazistpartiet Sven Olov Lindholm bekräftar i sin bok *Svensk frihetskamp* (1943) att samarbetet med nazistiska organisationer i de nordiska grannländerna ”i stort sett inskränkt sig till utbyte av tidningar och tidningsartiklar samt besök på varandras partidagar eller ting”.³⁸ Det nordiska släktskapet framstår i högre grad som ett idékoncept än som en realitet. Efter kriget gjordes upp med landsförrädare och före detta nazister som Hamsun och Tigerstedt, men inte i Sverige som ju skonats från krig och ockupation. Kanske är det därför det saknas officiella svenska representanter för denna diktning, om än de som jag visat fanns, både män och kvinnor, om än flera ofrivilligt annekterade och felaktigt associerade med nazism.

Yttringar i vår tid av vad som betecknats som ultranationalism och populism i ytterlighetsrörelser, till sin spets dragna i form av nynazism, gör det mer angeläget än någonsin att göra upp med det nazistiska förflutna. Faktum är att en mängd studier om nazistisk litteratur och film presenterats under de senare åren och att Krouk är långt ifrån ensam på fältet och inte heller jag.³⁹ Mycket utforskande återstår. Viktigt är inte i att utnämna någon svensk diktare som skulle motsvara Mishima, Jünger, Céline, Hamsun eller Tigerstedt eller att skriva in kvinnorna i nazismen för att skapa ett slags genusbalans. Viktigare är att diktare som på felaktiga grunder associerats med fascism eller nazism inte längre gör det. Viktigast dock är att känna igen den totalitära stilens retorik och förmenta estetik för att inte lockas av dess emotionalitet och lömska lockelser.

Bibliografi

Almgren, Birgitta. 2016. ”Svenska universitet – mål för nazistisk kulturpolitik”. I *De intellektuellas förräderi? Intellektuellt utbyte mellan Sverige och Tredje riket*. Red. Maria Björkman, Patrik Lundell, Sven Widmalm. Lund: Arkiv.

---

³⁵ Almgren, Birgitta. 2005. *Drömmen om Norden. Nazistisk infiltration 1933–1945*. Stockholm: Carlssons, dels (fr s. 2). Bokens framsida pryds symboliskt av en målning av Caspar David Friedrich, född i Greifswald, vilken vid denna tid tillhörde Sverige, varför konstnären emellanåt betecknas som svensk-tysk. Se även Birgitta Almgren. 2016. ”Svenska universitet – mål för nazistisk kulturpolitik”. I *De intellektuellas förräderi? Intellektuellt utbyte mellan Sverige och Tredje riket*. Red. Maria Björkman, Patrik Lundell, Sven Widmalm. Lund: Arkiv, 97.

³⁶ H. M. P. [Holger Möllman Palmgren]. ”Drömmen om det nordiska”. *Sverige Fritt* 47/1935.

³⁷ Almgren. 2016, 97.

³⁸ Sven Olov Lindholm. 1943. *Svensk Frihetskamp*. Stockholm: NS-press, 54.

³⁹ Nästa år kommer min monografi *Diktning i rörelse(n). Nationalism och nazism i parnassens marginal* som mer utförligt behandlar nationalism och nazism i parnassens marginal. Jag har tidigare publicerat en monografi om svenska kvinnliga nazisters litteratur (Bibi Jonsson. 2012. *Bruna pennor. Nazistiska motiv hos svenska kvinnors litteratur på trettioalet*. Stockholm: Carlssons).

- Andersen, Kristian Auerbach. 2009. "'Ein norrøn vår'. Norsk nasjonalsosialistisk lyrikk, 1940–1945". Masteroppgave i allmenn litteraturvitenskap. Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier. Universitetet i Bergen.
- Bergquist, Magda. 1914. *Sol och sorg. Dikter*. Stockholm: Bonniers.
- Bergquist, Magda. 1926. *Kvinnor av stoft och eld. Roman*. Stockholm: Lars Hökerbergs bokförlag.
- Björkman, Peter. 2005. "Bertel Gripenberg - orättvist eller rättvist bortglömd?" http://uppenbarhemlighet.blogspot.se/2005/08/bertel-gripenberg-orttvist-eller_13.html
- Carlberg, Carl Ernfrid. 1946. *Lys Fylgia. Tids- och programdikter i svensk-gymnisk anda*. Stockholm: Svea Rikes förlag.
- Carlberg, C-E. "Samlingssång i Manhem". *Sverige Fritt* 43/1935.
- Carlberg, Carl Ernfrid. 1934. *Storma Sodom!*. Stockholm: Svea Rikes förlag.
- Carlberg, Carl Ernfrid. 1934. *Vakna svensk!*. Stockholm: Svea Rikes förlag.
- "Den tyska litteraturens förfall". Osignerad. *Sverige-Tyskland* 1/1958.
- "Diktens Tyskland. Ismernas brottsjöar och Heimatkunsts skogstjärnar". Osignerad. *Sverige-Tyskland* 4/1948.
- Ekman, Michel. 2018. "Bland dårar, ulvar och nidingar", *Hufvudstadsbladet* 10.2.2018 <https://www.hbl.fi/artikel/bland-darar-ulvar-och-nidingar/>
- Engdahl, Per. 1935. *Stormsvept. Dikter*. Stockholm: Holger Schildts förlag.
- Flyg, Nils. "Svenska Socialisternas Engelbrektsmarsch". *Sverige Fritt* 1–2/1944.
- H. M. P. [Holger Möllman Palmgren]. "Drömmen om det nordiska". *Sverige Fritt* 47/1935.
- Heidenstam, Verner von. "Hemlandet". *Den Svenske Folksocialisten* 50/1945.
- Henning, Bengt Olov. "Heidenstams nationalism". *Den Svenske Folksocialisten* 46/1939.
- Hübinette, Tobias. "Vilken svensk författare motsvarar Japans Mishima, Tysklands Jünger och Frankrikes Céline?" <https://tobiashubINETTE.wordpress.com/2016/01/20/forfattare-extremhogern/>
- Jacobson, Hans. "Litteraturen i det nya Tyskland". *Nationell Socialism* 10/1936.
- Jonsson, Bibi. 2012. *Bruna pennor. Nazistiska motiv hos svenska kvinnors litteratur på trettioalet*. Stockholm: Carlssons.
- Key-Åhusen, Owe. "Från valborgsmässa till korsmässa". *Den Svenske Nationalsocialisten* 19/1933.
- Klemperer, Victor. 2006. *LTI. Lingua Tertii Imperii. Tredje rikets språk. En filologs anteckningsbok (1947)*, övers. Göteborg: Glänta.
- Krouk, Dean. 2017. *Fascism and Modernist Literature in Norway*. University of Washington Press/Köpenhamn: Museum Tusulanum Press.
- Kylhammar, Martin. 2019. *Ett hemligt liv. Verner von Heidenstam och Kate Bang*. Stockholm: Bonniers.
- Larsen, Stein Ugelvik. 1995. "De skriver om seg selv. Frontkjemperne, NS-medlemmene og NS-barna. Dokumentarlitteraturen om dem på 'del gale siden'". I *Nazismen og norsk litteratur*. Red. Bjarte Birkeland m fl. 2 uppl (1975). Oslo: Universitetsforlaget.
- Lindholm, Sven Olov. 1943. *Svensk Frihetskamp*. Stockholm: NS-press.
- Ljungberg, Carl Johan. "Var Shakespeare fascist?", *Svensk Tidskrift* 1994.
- Manhems föreläsningar 1934–1941*. 1942. Stockholm: Svea rikets förlag.

- Mirbach, Magda Bergquist von. 1926. *Intet är som livet. Dikter*. Stockholm: Lars Hökerbergs bokförlag.
- Möller-Sibeliuss, Anna. 2015. *Roll, retorik och modernitet i Bertel Gripenbergs lyrik*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Nordvang, Irma. 1941. "Diktaren och framtiden". I *Det kämpande Tyskland*. Malmö: Dagens Böcker.
- Ravn, Ole. 1979. *Dansk nationalsocialistisk litteratur 1930–45. En introduktion*. Köbenhavn: Berlingske.
- Skott, Staffan. "Åtteresor till förlorat österland". *Svenska Dagbladet* 30.8.2012.
- Spännare. "Dalarnas skald. Nationalsocialismen i Karlfeldts diktning". *Den Svenske Nationalsocialisten* 96/1935.
- Sven Olov. 1934. *Sånger och dikter*. Göteborg: NSAP.
- Svensson, Ann-Sofi Ljung. "Berget, ynglingen och solen". *Tidskrift för litteraturvetenskap* 3/2007.
- "Tegnér, Engberg och friheten". Osignerad. *Sverige Fritt* 1/1936.
- Theweleit, Klaus. 1995. *Mansfantasier* (1977). Övers. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- "Var Napoleon I 'fascist'?" Osignerad. *Sverige Fritt* 37/1937.
- Willem, Sven. "Då svenskarnas skald var ung". *Klingan* 4/1935.
- Wrede, Johan. 1999. "På var sin front i Finland – Gripenberg och Mörne". I *Från modernism till massmedial marknad 1920–1995. Den svenska litteraturen* 3. red. Lars Lönnroth/Sven Delblanc/Sverker Göransson (1989, 1990). Stockholm: Bonniers.
- Östling, Johan. 2008. *Nazismens sensmoral. Svenska erfarenheter i andra världskrigets efterdyning*. Stockholm: Atlantis.

Författarbiografi

Bibi Jonsson är professor i litteraturvetenskap på Lunds universitet, Sverige, och arbetar som forskare och lärare på Språk- och litteraturcentrum i Lund. Hennes forskning har varit – och är – inriktad på ideologisk litteratur och har en genusvetenskaplig inriktning. Nazism och litteratur utgör utgångspunkt i såväl *Blod och jord i trettioalet. Kvinnorna och den antimoderna strömningen* (Stockholm: Carlssons, 2008) som *Bruna pennor. Nazistiska motiv hos svenska kvinnors litteratur på trettioalet* (Stockholm: Carlssons, 2012).

Kontakt: bibi.jonsson@litt.lu.se